

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAHNALOGA IZ SLOVENŠČINE
(Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

Izberi enega izmed štirih tipov nalog!

TIP A- ANALIZA BESEDILA

CIRIL KOSMAČ: GABER

Zvok trobente se je prelivaval v valovih - kakor zastor, ki se odgrinja - in se je počasi izgubljal na levo in na desno stran, v mir in v tišino.

Peter Majcen se je zravnil in tako globoko zajel zrak, kakor bi hotel vsrkni vso zeleno lepoto zemlje in vso modro lepoto neba, a tudi ves mir in vso tišino. Začutil je, kako so njegova pljuča razširila krila in zaplala in kako se je takoj nato v srcu oglasilo polno utripanje dragocenega trenutka, trenutka ugodja, trenutka sreče, trenutka tiste prave sreče, ki ji je primešana grenka kaplja, zakaj srce, posebno zrelo možko srce, je največkrat take volje, da če že seže po sladki pijači, potem seže po tisti, ki je močna in ki tudi malce pogreni.

"Mar ni lepo!" je vzkliknil Peter Majcen in razširil roke, kakor bi hotel vso dolino zajeti v objem. "Lepo je! Res je lepo!...In tukaj nekje, nemara prav pod tem vinogradom, bo tista prijazna, samotna bela zidanica, ki je podobna črnolasemu in črnookemu dekletu z mlečno belimi lici. Glej, skoraj bi bil pozabil nanjo! In vendar sem prej rekel tistim trem košatim vrbam ob potoku, da se bom nazaj grede spustil k njej. In spustil se bom in se bom tudi sam zleknil v mehko travo! A zdaj bom še malce posedel tukaj, da si zviška napasem oči. Temnikar bo že počakal. In naposled bo celo koristno, če se naužijem te nove, mehke dolenske pokrajine, da bo v meni jasneje zaživela ostro rezana tolminska dežela."

Spustil se je na tla, a ker se je bal, da ga bo premagala stara slabost, to se pravi, da se bo nehote in nevede zleknil vznak ter se brezplodno zasanjaril, je rajši spet vstal, stopil k hrastovemu parobku in sedel nanj. Prižgal si je cigareto in se zamaknil v dolino.

"Tako!...In zdaj pogledjmo, kaj je pred mano! Tam na dnu je travnik, tista neizmerna ravna postelja, pregrnjena s puhasto odejo zelene trave. Ob njem se vijuga potok. Močvirna trava je zdaj še bolj zelena, voda pa je skoraj črna...In ob potoku še zmeraj grede tiste tri vrbe, tri tetke, tri košate babnice. Res niso daleč prišle. Ko se bom potem spustil v dolino, bom kar vse tri lepo po vrsti mahnil s palico po zadnji plati. Nikamor se niso premaknile. Niti do tolmana ne."

Nagnil je glavo na rame in uprl pogled v košati gaber pri tolmanu.

"Sicer pa, kdo ve, nemara se niti ne upajo tja. Gaber je videti nenavadno resen, otožen, mrk. Nepremično strmi predse v prozorno gladino svojega tolmana. Kajpak, tolman je njegov. To je njegovo oko, veliko, globoko, jasno zeleno oko...Kaj vse je videlo tisto oko!...In kje je zdaj tisto, kar je videlo?...V gabru?...Seveda, v gabru je! Vsak njegov list je odsev žive podobe, ki se je nekoč odzrcalila v tolmanu...O, saj saj! Ko je mlada perica oprala in razgrnila bele rjuhe po zeleni travi, se je slekla, da bi se okopala, gaber pa je prav tisti trenutek, ko je za hip obstala na robu tolmana, preden je zabredla vanj, skrivaj posnel z vodne gladine njeno podobo ter jo zvil in skrnil v svoj trdi list...Kdo ve, koliko lepih podob hrani v svoji gosti, temni krošnji!...In kadar je sam, posebno proti jeseni, ki naznanja samoto in zimsko spanje - nemara zadnje spanje, saj gaber že čuti v skopem, pojemajočem soku, da so stare korenine utrujene - takrat počasi spušča list za listom v tolman, ki pa ni več njegovo oko, temveč je samo zrcalo, ki mu ga drži spomin. In vsak list se razgrne po vodni gladini, podoba še enkrat oživi, nato pa z rahlim drhtenjem odteče za vselej, kakor pod biserno meglico globokega vzdihla izgine v zrcalu vsaka podoba...Da, tako stari gaber prešteva dneve, ki so se natekli in odtekli..."

Prebral-a si odlomek iz BALADE O TROBENTI IN OBLAKU, najbolj znanega dela pisatelja Cirila Kosmača (1910-1980). Roman je sestavljen iz treh pripovednih plasti, ena od teh razkriva ustvarjalne dileme pisatelja Petra Majcna.

Razumevanje besedila:

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH

NALOGA IZ SLOVENŠČINE (Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

Obnovi prebrano besedilo v največ desetih vrsticah.

Razloži izraze: pljuča so zaplala, nemara, ostro rezana dežela, parobek, puhast.

Analiza besedila:

1. Koga prepoznamo v Petru Majcnu?

2. V besedilu sta omenjena junak in prizorišče pripovedi, ki jo piše Majcen, ter pokrajina, v kateri se mudi pisatelj in živi kmet Črnilogar. Kako se te pripovedne ravni med seboj prepletajo?

3. V začetnem odstavku je slišati trobento. Razčleni simbolni pomen njenega zvoka.

Kako je ta simbol povezan z nosilci vseh treh prepletajočih se zgodb?

4. V besedilu izstopa pisateljev odnos do predmetnosti. Stvarem rad daje človeške lastnosti, jih oživlja. Poišči vsaj 5 takih personifikacij.

5. V čem se Ciril Kosmač razlikuje od drugih socialnih realistov?

Poglobitev:

Odstavek o gabru bi lahko pojmovali kot razširjeno metaforo. Z njo želi pisatelj ilustrirati, kako v njem

nastaja pripovedna umetnina. Skušaj razvezati to metaforo in v kratkem sestavku povzeti izhodišča

njegove ustvarjalnosti.

TIP B – IZDELAVA KRATKEGA ESEJA ALI ČASOPISNEGA ČLANKA

(Izberi eno od štirih predlaganih tem)

NAVODILA

Razvij izbrano temo v obliki *kratkega eseja* ali *časopisnega članka*. Pomagaj si z navedenim gradivom in spremnimi podatki.

Če se odločiš za obliko *kratkega eseja*, interpretiraj in primerjaj predlagane podatke in gradivo ter jih uporabi za svojo obravnavo. Pri tem upoštevaj tudi svoje znanje in študijske izkušnje.

Za svoj esej poišči primeren naslov in navedi, kakšnemu tipu publikacije (strokovna revija, šolski zbornik referatov, kulturna revija, drugo) je namenjen. Če se ti zdi primerno, razdeli obravnavo na odstavke, ki imajo lahko vsak svoj naslov.

Če se odločiš za obliko *časopisnega članka*, poišči med gradivom in podatki enega od več elementov, ki se ti zdijo pomembni, in z njihovo pomočjo sestavi svoj članek.

Članek primerno naslovi in navedi, v kakšnem časopisu (dnevnik, poljudna revija, šolsko glasilo in drugo) bi ga nameraval objaviti. Za aktualizacijo teme se lahko navežeš na izmišljene ali resnične priložnosti (kot so razstave, obletnice, simpoziji ali pomembni dogodki).

V obeh primerih stran navpično pripogni na polovico in izpolni do štirih ali pet stolpcev.

1. LITERARNO - UMETNOSTNO PODROČJE

TEMA: Značilnosti in oblike slovenskega ekspresionizma

GRADIVO

“Pač pa se je k ekspresionizmu prištevala Kosovelova skupina, tj. ona okrog *Mladine* (od drugega letnika naprej, 1925 – 1927), pozneje *Svobodne mladine* (1927-1929), in *Literarno-dramatičnega krožka Ivan Cankar*. To je razvidno predvsem iz Kosovelovega programatičnega članka *Kriza* (1925), ki ga je

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH

NALOGA IZ SLOVENŠČINE (Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

bral tudi na skupnih javnih nastopih. Kosovel periodizira genezo evropskega ekspresionizma že pred prvo svetovno vojno: “V pričakovanju vojne se je rodila nova umetnost. V tisti zlovešči tišini, ki je razodevala krvoprelitje, se je rodila.” V njegovih definicijah, ki so predvsem ideološke in se takorekoč ne dotikajo poetologije, prepoznamo poleg drugega strukturne prvine zgodnjega ekspresionizma: sovraštvo do civilizacije, tehnike in industrializacije. Obenem pa tudi kategorije ali gesla aktivizma in predvsem mesijanskega oz. utopičnega ekspresionizma: človek kot poosebljeni etos, vstajenje novega človečanstva, osvobojeni človek, človek človeku človek. Temu se pridružuje tudi značilna kategorija predstavnika malega in ogroženega slovenskega naroda, ki je nemški ekspresionizem seveda ne pozna, saj je nadnacionalen. Narod narodu narod.”

L. KRALJ, *Slovenski ekspresionizem*. Literarni leksikon – Študije, trideseti zvezek. Ljubljana, 1989.

“V nasprotju z večino drugih književnosti pa se na Slovenskem v tem času razvije kratka, pa tudi obsežnejša proza, celo roman. V tej prozi razlikujemo na ravni idejnega ali filozofskega spročila tri stopnje, ki ustrezajo razvoju slovenske literature in njenemu nacionalnemu oz. socialnozgodovinskemu kontekstu. Med temi je Cankarjev poznosimbolistični ekspresionizem kljub metafizično – etičnemu pojmovanju sveta družbeno najmočnejše angažiran, saj postavlja upanje in pokončno misel proti strahotam prve svetovne vojne. Čutno-religiozna dvojnost Pregljevega ekspresionizma prikazuje skozi prelomna zgodovinska dogajanja sodobnega človeka in njegovo duhovno razklanost, ki ne ostaja brez možnosti za notranjo pomiritev in sintezo. V Grumovem individualno iskateljskem ekspresionizmu pa brezciljno, naravnost absurdno bivanje v svetu kljub poskusom ne najde rešitve iz eksistencialne stiske.”

F. BERNIK, *Ekspresionizem in slovenska pripovedna proza*. Obzorja slovenske književnosti, Ljubljana 1999.

“Ekspresionizem v slovenski likovni umetnosti se je pojavil neposredno po prvi svetovni vojni kot reakcija na dotedanjo impresionistično umetnost in na življenjski materializem, ki je doživel polom s prvo svetovno vojno. V nasprotju z dotedanjo usmerjenostjo slovenske umetnosti v zunanji videz ali razpoložensko in lepотно ubranost pojavov se je manifestiral kot izrazito ponotranjena, v duhovne in duševne razsežnosti življenja usmerjena umetnost, a se je kmalu za tem preusmeril v bolj realistično novo stvarnost.”

M. KOMELJ, *Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem 1920/1930*. Zloženska Moderne galerije, Ljubljana, 1986.

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH

NALOGA IZ SLOVENŠČINE
(Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

VENO PILON, Portret skladatelja Marija Kogoj, olje, 1923

“Ali tudi dandanes, ko poznam v vseh umetnostih umetnine, ki so lepote polne, je moje nagnjenje do glasbe še vedno največje in bo tudi zanprej prav gotovo tudi ostalo. Zdi se mi, da le ona vé, kje je njen vir in kam naj se vedno zopet nagiba in utaplja, medtem ko druge umetnosti to šele spoznavajo. Bliže notranje narave je. Ljubezen do notranje narave pa je v meni večja kakor dopadenje nad zunanjo, ki je notranji le posoda, kajti vse, kar je v notranji naravi bliže, je bliže tudi meni, ker moja notranjost sem.”

M. KOGOJ, odlomek iz razprave *O umetnosti, posebno glasbeni*. Ljubljana 1918.

2. DRUŽBENO – EKONOMSKO PODROČJE

TEMA: Pravičnost, pravnost, zakonitost so osnova družbenega sožitja in izvajanja oblasti

GRADIVO

“... izmed vseh živali razpolaga samo človek z darom govora: ... z govorom izrazimo, kaj je koristno in kaj je škodljivo, torej tudi, kaj je pravično in kaj krivično: to je namreč z razliko od drugih živali značilno za človeka, da namreč samo on zaznava dobro in zlo, pravično in krivično ter druge vrednote. Deleženje le-teh tvori družino in državo ... ko je popoln, je človek najboljše od vseh ustvarjenih bitij; na podoben način pa je najslabše od vseh, ko se oddalji od zakona in pravičnosti ... Pravičnost je eden od elementov države; pravo je namreč urejevalno načelo državne skupnosti, pravičnost pa je opredelitev tega, kar je prav.«

ARISTOTELES, Politika, I

»Poglejte: beseda *pravo* ni v nasprotju z besedo *moč*. Prva ni nič drugega kot preobrazba druge, namreč preobrazba, ki je koristna večjemu številu ljudi. Z izrazom pravičnost jaz označujem tisto nujno vez med interesi posameznikov, ki bi se sicer razkrojili v nekdanje stanje nedružbenosti; vse kazni, ki presegajo nujnost, da se ohrani vez med ljudmi, so po svoji naravi krivične. Paziti moramo, da ne bi besedi *pravičnost* pritaknili pomena česa realnega, podobnega fizični moči ali posameznemu bitju; gre preprosto za način pojmovanja ljudi, ki pa neskončno vpliva na srečo vsakogar od njih; niti nimam v mislih ono drugo vrsto pravičnosti, ki izhaja od Boga in ki je neposredno povezana s kaznimi in nagradami v onstranstvu.«

C. BECCARIA, *Dei delitti e delle pene*, 1764, 2. pogl. »Diritto di punire«

“Kdor terja opredelitev pravičnosti, išče navadno normativni pojem, oz. kriterij, s pomočjo katerega razlikovati pravično od krivičnega. Če želimo opredeliti tak pojem, se smemo najprej navezati na mnenja, ki so med ljudmi najbolj razširjena. Ta postopek pa zadene ob težavo: mnenja o tem, kaj je pravično in kaj krivično, so zelo različna

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH

NALOGA IZ SLOVENŠČINE (Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

... Če se omejimo na *dobro premišljene* sodbe o pravičnosti, opazimo, da se tudi na ravni temeljev, na ravni načel o pravičnosti stališča med seboj zelo razlikujejo. Ekonomski liberalizem trdi: "Vsakomur po meri njegovih dosežkov." V pravni državi velja: "Vsakomur to, kar mu pripada glede na njegove zakonite pravice." Drugače v mnogih aristokracijah: "Vsakomur po njegovih zaslugah". In spet drugačna je zahteva socializma, namreč: "Vsakomur po njegovih potrebah."

O. HÖFFE, Giustizia politica, Bologna, 1995

"Vprašanje, ki si ga moramo sedaj zastaviti, je: ali obstajajo neka jasna načela, na podlagi katerih smemo določiti v idealnem smislu pravično porazdelitev pravic in privilegijev, bremen in bridkosti, ki naj pripadajo posameznim ljudem kot takim? Zelo razširjeno je prepričanje, da moramo – če želimo ustvariti pravično družbo – priznati nekatere naravne pravice vsem članom skupnosti. Po tem prepričanju bi moralo pozitivno pravo vsaj vključevati in ščititi te pravice ne glede na druga pravila, ki jih morebiti predvideva. Toda o tem, katere naj bi bile te pravice, je zgolj na podlagi zdrave pameti težko doseči soglasje, še bolj nejasna pa so načela, iz katerih je mogoče o njih sistematično sklepati."

H. SIDWICK, I metodi dell'etica, Milano, 1995

"Pravičnost je prva odlika družbenih ustanov, tako kakor je resnica poglavitna odlika miselnih sistemov. Teorijo, ki se izkaže za neresnično, je treba opustiti ali spremeniti, pa naj je še tako preprosta in elegantna. Na isti način je treba reformirati ali odpraviti krivične zakone in ustanove, pa naj so še tako učinkoviti in domišljeni. Zahteva pravičnosti je, da je človek nedotakljiv, in nad to nedotakljivostjo ne sme prevladati niti družbena korist. Zato ni v skladu s pravičnostjo trditev, da bi bilo mogoče izgubo svobode enih opravičiti z večjimi koristmi, ki bi jih od tega imeli drugi ... V pravični družbi je zato za vse enaka državljanska svoboda samoumevna; o pravicah, ki jih jamči pravičnost, se ni mogoče ne pogajati, niti ne morejo biti odvisne od računice družbenih interesov ... krivico je mogoče dopustiti samo v primeru, da se s tem prepreči še večja krivica. Ker sta resnica in pravičnost največja odlika človekove dejavnosti, ne moreta biti podvrženi kompromisom."

J. RAWLS, Una teoria della giustizia, Milano, 1982

"Ideja pravičnosti se vedno znova poraja kot absolutna zahteva vesti. To dokazuje, da njena vsebina presega raven zgolj zgodovinskega oz. pozitivnega dejstva. Brez poklicanosti in neizčrpne dejavnosti vesti bi bil zgodovinski razvoj prava nerazložljiv. Prav iz tega prvobitnega in nepotlačljivega nagnjenja namreč izhaja nenehno obnavljanje družbenih odnosov in pravil, ki jih urejajo ... Kdor lahkomišlno krši zakone, maje osnove civilnega življenja in pogoje, od katerih je odvisen njegov lastni ugled. Toda kult pravičnosti ne obsega samo spoštovanja zakonitosti in niti se z njim ne prekriva. Ne odgovarjamo na klic naše pravne vesti s tem, da se pasivno prilagajamo obstoječemu redu ali s tem, da nedejavno pričakujemo, da nam bo pravičnost sama padla od zgoraj. Ta poklicanost nam nalaga, da aktivno in neumorno sodelujemo pri večni drami, katere oder je zgodovina in katere vsebina je nasprotje med dobrim in zlom, med pravico in krivico. Zakonom se ne smemo samo podrežati, ampak jih moramo tudi oživljati ter sodelovati pri njihovem prenavljanju ... Ko govorimo o pravičnosti, govorimo o podreditvi hierarhiji vrednot. In nič ni bolj tujega tovrstnemu načelu kot samovoljna odstranitev meje med dovoljenim in nedovoljenim, med zaslužnim in nevrednim dejanjem ... Samo pravičnost se blešči, samo pravičnost je varni svetilnik v viharju strasti ... Brez nje ne le, da življenje ne bi bilo mogoče, ampak tudi ko bi bilo, ne bi bilo vredno, da bi ga živeli."

G. DEL VECCHIO, La Giustizia, Roma, 1959

"V sleherni družbi, torej tudi v demokratični, je osnovna vloga prava ta, da določa pravila o uporabi sile. To se pravi, da mora določiti: *kdo* sme uporabljati silo (ne vsakdo, ampak samo, kdor je za to pooblaščen); *kako* (ocena o tem mora biti podvržena pravilom); *kdaj* (ne kadarkoli, ampak ko so bili izpeljani vsi postopki, ki jih predvideva zakon); *v kakšni meri* (manjše tatvine ne moreš kaznovati enako kot umor). V pravni državi je ena od velikih nalog zakonodajca ta, da določi, kako se uporablja monopol nad zakonito silo, ki je v lasti Države."

N. BOBBIO in M. VIROLI, Dialogo intorno alla Repubblica, Roma-Bari, 2001

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH

NALOGA IZ SLOVENŠČINE
(Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

3. ZGODOVINSKO – POLITIČNO PODROČJE

TEMA: Slovenci, manjšine v Evropski Uniji (EU) in skupna evropska usoda

GRADIVO

“Prihodnost malih in velikih narodov je v federativni ureditvi Evrope. Nova Evropa mora biti zveza velikih in malih narodov, velikih in majhnih domovin, ne pa totalitarnih držav, kjer se pod znamenjem sile spajajo v ljubosumno mitično enoto zemlja, človek, kapital, duh in kri. Nova Evropa se mora zgraditi pod znamenjem celotnega, osebnega človeka, njemu morajo služiti državni stroj, gospodarski red in duhovne vrednote.”

E. KOCBEK, *Mali in veliki narodi*, Dejanje, 1939.

“EU promovira predvsem multikulturalno pot, ki je za manjšinske interese marsikdaj preohlapna, saj za realizacijo zahteva ozaveščeno družbo. Dokler družba na strani večinskega in manjšinskega naroda v določenih članicah EU ne bo dovolj ozaveščena, bodo v določenih državah na območju EU še vedno uspevali posamezniki, katerih cilj je asimilacija manjšine (...)”

B. MULEC, *Pravno varstvo manjšin v Evropski skupnosti*, Revija Ampak št. 5, 2004.

“S tem, da bo postala slovenščina delovni in uradni jezik Evropske unije, bodo pravico do rabe svojega jezika v odnosih z EU pridobili tudi tisti Slovenci, ki živijo zunaj meja Republike Slovenije. Pravica pa bo veljala v obeh smereh: tudi Slovenci iz Republike Slovenije se bodo lahko na območjih, na katerih živi manjšina, posluževali pravic, ki so izvorno namenjene prav manjšini sami, kar potrjujejo tudi nekatere razsodbe Evropskega sodišča v zvezi z rabo nemškega jezika na Južnem Tirolskem. To pomeni, da bo Evropa obravnavala, glede na jezik, slovenski etnični prostor nediskriminatorno, kar je za Slovence in še zlasti za zamejske Slovence zelo pomembna novost (...) Kar pa zadeva evropske jezike nasploh, ne vidim velike nevarnosti, ki bi prihajala iz Bruslja. Če želimo, da se jeziki ohranijo, jih je treba kultivirati doma, zanje skrbeti, jih opremljati in razvijati. Tisoči pripadnikov manjšin po vsej Evropi to že desetletja delajo s požrtvovalnim prostovoljnim delom in zgrešeno bi bilo, če tisti, ki imajo za seboj državo, prepustijo slednji vse, češ, bo že država poskrbela za ohranjanje našega jezika.”

B. BREZIGAR, *Jeziki, jezikovna različnost, in manjšine v osnutku ustavne listine Evropske unije*. Razprave in gradivo, št. 42, 2003.

“Proces povezovanja evropskih držav in nastajanja enotne evropske države ima veliko različnih možnosti. Kot osnova za oblikovanje federalne Evrope je bila izbrana Evropska unija, ki se iz ekonomske organizacije počasi spreminja v organizacijo z atributi državnosti. Videz evropske države je odvisen od tega, če bo Evropski uniji uspelo izpolniti osnovne predpostavke federalizacije – oblikovanje evropske identitete in spoštovanje nacionalnih in regionalnih identitet. Proces nastajanja skupne evropske identitete bo dolgotrajen in njegov uspeh je odvisen od dolgoročne politične in ekonomske prosperitete Evropske unije oz. Države. Ekonomski propad bi pomenil odpoved evropski identiteti in vrnitev evropskih državljanov k nacionalnim identitetam.”

L. CABADA, *Razumevanje nacionalne in evropske identitete*, Teorija in praksa, št. 1, 2000.

“Evropska unija se je razvila v centralistično naddržavno tvorbo, ki jo upravlja evropska plutokracija po birokraciji evropskih institucij. Njena doslej vodeča ideologija neoliberalizma doživlja kot gospodarski projekt sicer svoj polom, zaenkrat delen in še ne totalen, vendar pa drugi vidiki neoliberalistične ideologije, kot je npr. postopno ukinjanje nacionalne države in njenih institucij kot za enotnost Evrope motečih dejavnikov, ostajajo ena prioriteta evropskega integriranja. Da bodo z izničenjem nacionalne države prepuščeni na milost in nemilost logiki kapitala tudi atributi nacionalne suverenosti in posledično narodna samobitnost, je v ideologiji evropskega načrta bolj ali manj večje prikrivano, vendar pa bi vsaj Slovincem morale biti znane posledice takega položaja malega naroda.”

P. KOVAČIČ PERŠIN, *Evropa kot konfederacija narodov*, Revija 2000, št. 114, 1998.

4. TEHNIČNO - ZNANSTVENO PODROČJE

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH

NALOGA IZ SLOVENŠČINE (Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

TEMA: »Čutne izkušnje« in »zanesljivi dokazi«: rojstvo moderne znanosti

GRADIVO

»Filozofija je zapisana v tej velikanski knjigi, ki je vedno razgrnjena pred našimi očmi (jaz ji pravim vesolje). Toda ne moremo je umeti, če se prej ne naučimo jezika in črk, v katerih je napisana. Napisana je v jeziku matematike, njene črke pa so trikotniki, krogi in drugi geometrijski liki, brez katerih je njena govornica popolnoma nerazumljiva; brez njih zaman blodimo po temačnem labirintu.«

G. GALILEI, *Il Saggiatore*, 1623

»To je eden od velikih trenutkov v zgodovini človekovega duha. Galileo odkrije velikanske možnosti, ki jih nudi razumevanje fizične realnosti skozi matematične modele, in to svoje začudenje izrazi v teh znanih stavkih [*glej zgornji dokument*]. To, da se narava izraža v jeziku matematike ali, če smo natančnejši, da nam matematični pojmi, povezani preko enačb in računov, dovoljujejo, da reproduciramo in predvidimo vedenje fizičnih teles v realnem svetu, ostaja še danes, štiristo let po Galileu, vir neusahljivega strmenja.«

I. EKELAND, *Il migliore dei mondi possibili. Matematica e destino*, Torino, 2001

»Poskusi raztolmačenja detektivke o naravi so tako stari kot človekova misel sama. Toda minilo je komaj tristo let, odkar so znanstveniki začeli razumevati jezik, v katerem je ta detektivka napisana. Od tedaj dalje, to se pravi od Galilea in Newtona, je njeno branje napredovalo naglih korakov. Metode in sredstva raziskovanja, namenjeni odkrivanju in zasledovanju novih indicev, so se vedno bolj množili in izpopolnjevali. Tako je bilo mogoče razvozlati nekatere uganke narave. Toda marsikdaj so se predlagane rešitve v luči kasnejših raziskav izkazale začasne in površne.«

A. EINSTEIN in L. INFELD, *L'evoluzione della fisica*, 1938

»Civilizacija ne napreduje enakomerno v smeri proti boljšemu ... Če upoštevamo dolga tisočletja zgodovine, ugotovimo, da se novosti pojavijo nenadoma ... Šestnajsto stoletje po našem štetju je videlo razkol v zahodnem krščanstvu in rojstvo moderne znanosti ... Reformacija je bila ljudska vstaja in je Evropo za poldrugo stoletje pogreznila v kri. Začetek znanstvenega gibanja pa se je dotaknil le manjšega dela intelektualne aristokracije. Teza, ki jo želim razviti, je, da je mirni razvoj znanosti nemara spremenil slog naše miselnosti. Način razmišljanja, ki je bil nekoč nekaj izrednega, je danes v vsem omikanem svetu splošno sprejet. Toda ta novi slog si je le počasi utiral pot skozi stoletja, preden se je razcvetel v naglem razvoju znanosti, ki ga je s svojimi čedalje bolj eksplicitnimi aplikacijami še bolj utrdila ... Ta novi odtenek modernega duha se izraža ravno v strastnem in odločnem iskanju razmerij med splošnimi načeli in neizprosnimi in trdovratnimi dejstvi. Po vsem svetu in v vseh obdobjih so živeli ljudje praktične miselnosti, ki so se posvečali opazovanju omenjenih dejstev; po vsem svetu in v vseh obdobjih so živeli ljudje filozofskega mišljenja, ki so tkali votek splošnih načel. Značilna novost naše sodobne družbe je ravno spojitve strastnega zanimanja za snovno posamičnost z enako strastnim oblikovanjem abstraktnih posplošitev ... To ravnovesje duha je postalo tradicija, značilna za miselnost izobražencev. Je sol in okus življenja ... Nadaljnja značilnost znanosti je njena univerzalnost. Moderna znanost se je rodila v Evropi, toda njeno naravno okolje je ves svet.«

A.N. WHITEHEAD, *La scienza e il mondo moderno*, 1926

» ... ukvarjati se s fiziko v *našem* pomenu besede ... pomeni aplicirati na realnost toge, eksaktne in precizne pojme matematike, in še posebno geometrije. Če kdaj, potem gre v tem primeru za paradoksalno početje, kajti realnost, namreč realnost vsakdanjega življenja, sredi katere živimo in smo, ni matematika ... Iz tega sledi, da je aplicirati matematiko na preučevanje narave zgrešeno in nesmiselno. V naravi ni krogov, elips, premic. Hoteti natančno izmeriti dimenzije naravnega bitja, je smešno: konj je brez dvoma večji od psa in manjši od slona, toda ne pes ne konj ne slon nimajo točno določenih dimenzij: povsod je dovolj prostora za netočnost, za »igro«, za »več ali manj«, za »približnost« ... In prav preko instrumenta mere se pojem eksaktnosti polasti tega sveta in svet eksaktnosti prevzame mesto, ki je prej pripadalo svetu »približnosti.««

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAHNALOGA IZ SLOVENŠČINE
(Za vse smeri: redne in eksperimentalne)

A.KOYRÉ, Dal mondo del pressapoco all'universo della precisione, Torino, 1967

»Raziskovanje narave se odvija v najrazličnejših oblikah ... Moderna znanost sloni na odkritju nove in specifične oblike komuniciranja z naravo, to se pravi na prepričanju, da se narava res odziva na eksperimentalne spodbude ... In dejansko eksperimentirati ne pomeni samo zvesto opazovati dejstva tako, kot se dejansko odvijajo, in niti ne samo iskati povezave med pojavi na izkustveni ravni, ampak predpostavlja sistematično interakcijo med teoretičnimi pojmi in opazovanjem ... Tako smo prišli do tega, kar je po našem mnenju posebnost moderne znanosti, namreč do srečanja med tehniko in teorijo ... Eksperimentalni dialog z naravo, ki ga je odkrila moderna znanost, ne predpostavlja pasivnega opazovanja, ampak neko obliko *prakse*. Gre za to, da manipuliramo, da izoblikujemo »scenarij« fizične realnosti z namenom, da ji glede na teoretično izhodišče določimo kar se da optimalen približek ... Razmerje med izkustvom in teorijo izhaja torej iz dejstva, da eksperiment naravne procese podvrže preverjanju. To preverjanje je smiselno samo, če se odvija v odnosu do hipoteze, ki zadeva načela, katerim so ti procesi podrejeni.«

I.PRIGOGINE in I. STENGERS, La nuova alleanza, metamorfosi della scienza, Torino, 1981

»Da je znanost nikoli dokončano počasno gradbišče, na katerem sme vsakdo – v mejah svojih moči in sposobnosti – sodelovati s svojim doprinosom; da namen znanstvenega raziskovanja ni korist posameznika, rase ali skupine, ampak korist vsega človeštva; da sta v vsakem primeru razvoj in rast samega raziskovanja pomembnejša od posameznih raziskovalcev: te danes splošno sprejete resnice so med bistvenimi sestavinami pojmovanja znanosti, ki ima točno določen zgodovinski izvor. Ne poznajo ga velika vzhodna verstva, klasična antika, srednjeveška sholastika. Luč sveta je zagledalo v Evropi med drugo polovico 16. in prvo polovico 17. stoletja kot najbolj značilen proizvod moderne zahodne civilizacije.«

P. ROSSI, I filosofi e le macchine (1400-1700), Milano, 1976

POTS – DRŽAVNI IZPIT NA VIŠJIH SREDNJIH ŠOLAH**NALOGA IZ SLOVENŠČINE**
(Za vse smeri: redne in eksperimentalne)**TIP C – ZGODOVINSKA NALOGA**

Leta 1947 podpisana Pariška mirovna pogodba je določala, da Primorsko, Istro južno od reke Mirne in jadranske otoke dobi takratna Jugoslavija, Trst s severno Istro pa je bil razglašen za Svobodno tržaško ozemlje.

Kandidat naj prikaže vzroke, ki so privedli do sporazuma, in vpliv, ki ga je le-ta imel na odnose med sosednjima narodoma in državama.

TIP D – SPLOŠNA NALOGA

»Industrializacija je uničila vas. Človek, ki je živel v skupnosti, se je preobrazil v osamljeno množico velemest. Televizija je sicer obnovila »svetovno vas«, toda ne moremo govoriti o skupnem dialogu, kakršen je bil tisti, ki se je odvijal okoli gradu ali farne cerkve, in pri katerem so bili vsi soudeleženi. Globok prepad zija med pasivnim opazovanjem svetovnega dogajanja in soudeležnostjo pri zadevah skupnosti.« (G. Tamburrano, *Il cittadino e il potere*, v: »In nome del Padre«, Bari, 1983)

Razpravljaj o navedeni trditvi, pri čemer izpostavi, ali je po tvojem mnenju v njej bolj zaznavna »nostalgija« po preteklosti ali pa potreba, ki je razširjena v sodobni družbi, da bi stopili v bolj pristno dialoško razmerje s skupnostjo, ki nas obdaja.